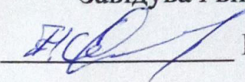


МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри


Ніна РЖЕВСЬКА
« 15 » 06 2023 р.

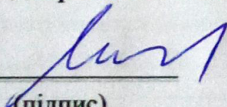
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ»

Тема: «ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014-2022рр.)»

Виконавець: здобувач вищої освіти 4 курсу, 409 групи, Швець Анна Олександрівна

Керівник: д.політ.н., професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Седляр Юлія Олександрівна

Нормоконтролер: _____


(підпис)

Олексій МЕНДРІН

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	7
1.1. Російський політичний та науковий погляди на інформацію у контексті інформаційної війни.....	7
1.2. Аналіз розвитку російського медіа-ландшафту.....	10
1.3. Тематичне дослідження Кримського питання.....	13
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ МЕДІА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ.....	18
2.1. Маніпуляції російської пропаганди в українському та російському медіапросторах.....	18
2.2. Російська пропаганда в європейських ЗМІ.....	29
РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА У БОРОТЬБІ З РОСІЙСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ.....	39
3.1. Засоби протидії поширенню російської пропаганди в країнах ЄС.....	39
3.2. Заходи міжнародних організацій з протидії російській дезінформації.....	47
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54

ВСТУП

Актуальність. Напередодні повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну та протягом усього військового конфлікту, починаючи з окупації Кримського півострова та війни на Сході України, інформаційні ресурси перетворились в поле битви державних і недержавних акторів за поширення власного бачення російсько-української війни. Щоденно в мережі Інтернет з'являлись десятки новин, серед яких дедалі важче ставало відрізнати дезінформацію, що не аби як ускладнювало боротьбу з агресором.

Пропагандистські кампанії, включаючи ті, що займаються розробкою та поширенням дезінформації, не є новим явищем у веденні війни, однак, онлайн еволюція та перехід їх до соціальних мереж кардинально змінює ведення інформаційної війни, а також тих, хто може брати участь у формуванні нових наративів.

Дедалі інформаційні війни набирають все більше значення в контексті сучасної війни. Інформація завжди була силою, а той, хто нею володіє та контролює може впливати на суспільство, формуючи громадську думку, тим самим впливати на прийняття рішень та отримувати стратегічну перевагу. Саме тому, державні і недержавні актори вдаються до ведення інформаційних війн задля досягнення власних цілей.

Актуальність і важливість вивчення інформаційної війни полягає в її здатності формувати сприйняття суспільства, також маніпулювати ним в власних інтересах. З розвитком і поширенням соціальних мереж стало набагато легше поширювати пропаганду, ворожі наративи та неправдиву інформацію, в той же час відрізнати її теж стало важче. У контексті війни інформаційна війна може використовуватись для викрадення секретної інформації, порушення комунікацій, саботаж інфраструктури, а також для підтримки економіки, шляхом атак на фінансові системи та виведення з ладу її енергосистем та загибелі людей. Для прикладу можна згадати потужного комп'ютерного хробака Stuxnet, розробленого розвідувальними силами США та

Ізраїлю для виведення з ладу ключової частини Іранської ядерної програми. Аналогічно в російсько-українській війні обі сторони вдаються до здійснення кібератак, таким чином виводячи з ладу критично важливу інфраструктуру та завдаючи економічної шкоди.

В додаток до фізичних наслідків інформаційної війни, вона також може становити сильний вплив в формуванні громадської думки та впливати на міждержавні відносини. Вдавання країн до здійснення кібер атак може значно зашкодити їхній репутації та підірвати довіру на міжнародній арені. Результатами таких дій може стати дипломатична напруженість, а випадку її зростання, призведення до військового конфлікту.

Дослідження явища інформаційної війни відіграє велику роль у розумінні сучасних війн, а також розробки стратегій з пом'якшення її наслідків. Вивчення інформаційних війн у контексті російсько-української війни допоможе краще зрозуміти тактику російського уряду та розробити стратегію протидії їй. До того ж, дослідження російських тактик ведення інформаційної війни може посприяти майбутнім дискусіям про кібербезпеку. Російсько-українська війна довела необхідність посилення міжнародної співпраці з реагування на дезінформацію, пропаганду та запобіганню і усуненню наслідків кібератак.

Метою дослідження є виявлення та аналіз методів ведення дезінформації та пропаганди, а також її вплив на формування громадської думки та міжнародного сприйняття російсько-української війни.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- провести дослідження російського політичного та наукового поглядів на інформацію у контексті інформаційної війни;
- проаналізувати розвиток російського медіа-ландшафту;
- провести тематичне дослідження Кримського питання;
- дослідити маніпуляції російської пропаганди в українському та російському медіапросторах;
- проаналізувати російську пропаганду в європейських ЗМІ;

- дослідити засоби протидії поширенню російської пропаганди в країнах ЄС;
- проаналізувати заходи міжнародних організацій з протидії російській дезінформації.

Об'єктом дослідження виступають інформаційно-аналітичні інструменти та методи, що використовуються різними суб'єктами, залученими у російсько-українській війні.

Предметом дослідження є російські, українські, міжнародні ЗМІ та платформи соціальних мереж.

Характеристика джерельної бази роботи та стану дослідженості проблеми. У дослідженні даної теми актуальними стали праці Андраша Рача, експерта з німецької ради з зовнішньої політики; праці Пітера Кенеза, історика, який спеціалізується на питаннях історії та політики Росії та Східної Європи; американського військового історика, полковника Збройних сил США Девіда Гланца; праця «Сучасні інформаційні війни», відомого фахівця в галузі інформаційної війни Георгія Почепцова. Важливу роль у зборі аналітичних даних відіграли Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки України, громадська аналітична організація Вокс Україна, британські аналітичні центри Інститут стратегічного діалогу (ISD) та Центр аналізу соціальних медіа (CASM). Для збору додаткової інформації у дослідженні російсько-української війни корисними стали офіційні сайти НАТО, Європейської ради з міжнародних відносин, Європейського парламенту, уряду Канади, а також різноманітні українські та зарубіжні Інтернет-ЗМІ, такі як Укрінформ, Уніан, Notes from Poland та Euronews.

Методи дослідження:

- аналіз першоджерел (звіти, військові документи, новини, дописи в соціальних мережах);
- аналіз інтерв'ю з ключовими сторонами війни (військові, урядовці, журналісти та аналітики);
- порівняльні тематичні дослідження.

Апробація результатів. Результати кваліфікаційної роботи оприлюднені на конференції «ПОЛІТ – 2023. Сучасні проблеми науки» з тезами на тему «Інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни Росії проти України». У ході роботи було досліджено російські тактики поширення дезінформації та пропаганди про війну в Україні, а також проаналізовано вплив дезінформації на громадську думку та міжнародне сприйняття війни. На конференції «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі» за темою тез «Інформаційна безпека України під час війни» було досліджено роль та значення інформаційної безпеки під час російсько-української війни, а також проаналізовано стратегію інформаційної безпеки України на період до 2025 року.

Структура роботи. Відповідно до поставлених завдань, кваліфікаційна робота складається з 3-х розділ, кожний з яких поділяється на підрозділи, висновки та список використаних джерел. Загальний розмір кваліфікаційної роботи складає 59 сторінок, з них 53 основного тексту. Список використаних джерел складає 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

1.1. Російський політичний та науковий погляди на інформацію у контексті інформаційної війни.

У своєму трактаті «Мистецтво війни» відомий китайський стратег і мислитель Сунь Цзи писав: «Будь-яка війна заснована на обмані»[1, с. 37]. Інформація та комунікація завжди відіграли важливу роль у будь-якому конфлікті. Ще за часів античності, коли символи, риторика використовувалися для отримання переваг над супротивником, а дезінформація використовувалась здебільшого для залякування та введення в оману ворога. З іншого боку, знання можливостей та планів ворога дає можливість збалансувати відмінності між вогневими потужностями сторін, сприяючи перемозі.

Росія має довгу історію використання дезінформації та дезорієнтації у конфліктах для створення переваг для внутрішньої та зовнішньої політики, а також використання агітації та пропаганди для мобілізації російського населення[2]. Тому не дивно, що теперішнє російське керівництво прагне скористатись складним мережевим інформаційним середовищем для досягнення власних цілей[3]. Віра в силу інформації глибоко вкоренилася в свідомості російського вищого керівництва, яка ґрунтується на ідеї, що громадською думкою можна ефективно маніпулювати задля досягнення власних цілей як всередині країни, так і поза її межами. З моменту початку демонстрацій на Євромайдані, Росія прагнула просувати свої власні наративи як поміж російського суспільства, в Україні, так і по всьому світі, користуючись унікальними можливостями кіберпростору. З розвитком кризового стану на початку весни 2014 року, інформаційні операції відіграли значну роль у сприянні де-факто анексії Кримського півострова Російською Федерацією, а також в подальшому розвитку конфлікту.

Починаючи з 2014 року, роль саме військового втручання залишалася низькою в порівнянні з іншими інструментами асиметричної війни (економічні

заходи, кібер війна, інформаційна та психологічна війна на всіх її рівнях), яка часто називається гібридною. Незважаючи на те, що сам термін «гібридна війна» у сучасному розумінні асоціюється з російською війною в Україні, принципи цього явища були характерні ще для радянського військового мислення. На думку Андраша Рача, у гібридній війні *“регулярні збройні сили використовуються радше для стримання, аніж як інструмент відкритої агресії”*, на відміну від інших видів війн[4]. Однак, те, що можна вважати новим за 2014 рік – це високоефективна, у багатьох випадках майже в режимі реального часу, координація різних засобів, включаючи спеціальні, військові, політичні операції та інформаційні заходи, які стали неочікуваністю для уряду України.

Російський політичний та науковий погляди на інформацію як на джерело влади створює важливе підґрунтя для проведення інформаційних операцій. Зосередженість Росії на інформації та «інформаційній перевазі» є важливим елементом у доктринах і стратегіях країни. Наприклад, «Стратегія національної безпеки до 2020 року» в аналізі майбутніх загроз зазначає, що «глобальна інформаційна боротьба буде посилюватися»[5]. У цьому самому контексті додається, що «націоналістична, сепаратистська, релігійна, радикальна» та інші агітації вважаються небезпечними для Російської Федерації.

За стратегією пропонується протидіяння цим загрозам шляхом поширення «правдивої» інформації серед громадян, а також сприяння розвитку власних місцевих платформ, наприклад, власні соціальні мережі. За іншими офіційними документами: «Доктрина інформаційної безпеки Російської Федерації»[6], «Концептуальні положення щодо діяльності Збройних Сил Російської Федерації в інформаційному просторі» [7], а також «Основні засади державної політики Російської Федерації у сфері міжнародної інформаційної безпеки»[8], розглядають інформаційні операції в комп'ютерних мережах як невід'ємну частину інформаційної безпеки без будь-яких відмінностей. Це також спостерігається у термінології, яку використовує РФ, замість західного варіанту «кібербезпека», центральне місце посідає термін «інформаційна безпека». Таким чином, російська

перспектива дбає не лише про технічну цілісність інформації, а й про її когнітивну цілісність. Звернення до держави, її керівництва та населення може стати порохом у порохівницях кіберпростору. Крім того, існує стійке уявлення про те, що Росія вже є об'єктом постійної інформаційної війни, яка значною мірою ведеться в кіберпросторі. Звідси прагнення визначити та захистити кордони російського «інформаційного середовища» або «інформаційного простору» виглядає цілком логічним наслідком. Росія добре усвідомлює розбіжності у використанні термінології, що спостерігається у публічно доступному проекті «Стратегії кібербезпеки Російської Федерації»[9].

Потенційна сила інформації міцно вкорінена в російському військовому і політичному мисленні. До того ж, Росія також вважає себе об'єктом постійної інформаційної війни: російська академічна література чітко дає зрозуміти, що існують уявлення про розкол між Росією або «історичним російським світом» – на думку якої Україна також є його частиною – і «Заходом», головним антагоністом якого виступає США. Цей розрив представляється як ідеологічний, так і культурний, позначений несумісністю цінностей («духовні цінності»)[10]. Також існує думка, що США постійно вдаються до здійснень інформаційних операцій проти інших країн, а революції останніх років, такі як Арабська весна, пояснюються такими операціями. Книга професора Ігоря Панаріна «Інформаційна війна і комунікації» є наглядним прикладом такої думки. Падіння Радянського Союзу є результатом того, що Панарін називає «першою інформаційною війною». За його словами в даний час США проводять «другу інформаційну війну» проти Росії та Сирії, до яких п'ятиденна війна в Грузії в серпні 2008 року була найяскравішою прелюдією[11, с. 317]. Далі Панарін висловлює припущення про існування «операції АНТИ-ПУТІН», яку він порівнює з «операцією АНТИ-СТАЛІН», що нібито була центральною під час «першої інформаційної війни». Панарін також вважає, що Джуліан Ассанж (австралійський журналіст, інтернет-активіст та засновник WikiLeaks) являється агентом британських МІБ (таємна британська розвідувальна організація), а також, що Євромайдан є результатом втручань Заходу.

Зосередженість на інформації та її владі не є чимось новим, а скоріше являється пережитком радянської епохи[2]. Однак, у сучасному мережевому світі існує набагато більше засобів поширення інформації, ніж будь коли раніше.

Отже, інформація та комунікація відіграють важливу роль у будь-якому конфлікті, а використання дезінформації та дезорієнтації у конфліктах може створити певні переваги для сторін конфлікту. Російська Федерація користується цими методами, здійснюючи як зовнішню, так і внутрішню політику з метою маніпулювання громадською думкою. Інформаційні операції відіграли значну роль в російській агресії проти України, зокрема при анексії Криму та війни на Сході України. Росія вбачає інформацію як джерело влади, що пояснює проведення інформаційних операцій, а «інформаційна перевага» є її важливим стратегічним аспектом. Російська стратегія пропонує протидіяти інформаційним загрозам шляхом поширення «правдивої» інформації серед громадян, а також сприянню розвитку власних місцевих платформ для поширення дезінформації та пропаганди.

1.2. Аналіз розвитку російського медіа-ландшафту

За останні роки російський медіа-ландшафт зазнав суттєвих змін. Freedom House зазначає, що свобода преси значно знизилася після переобрання Путіна на посаду президента у 2012 році[12]. Відносно небагато ЗМІ ведуть ведуть критичні політичні дебати, а Кремель здійснює контроль над новинними агенствами через державні компанії або через пов'язаних з ним власників бізнесу. З технологічним розвитком традиційні ЗМІ прагнули вийти на нові комунікаційні платформи. Багато великих, а також малих газет, телеканалів та радіо зараз доступні в Інтернеті. Перехід у кіберпростір також надав змогу ЗМІ достукатися до світу. Наприклад, такі ЗМІ як «РИА Новости» на додаток до ведення російськомовного контенту надають можливість вживати його англійською та іншими мовами. На додачу, зовнішньо орієнтовані медіа, такі як «RT», змогли отримати свою аудиторію закордоном. Державний російський пропагандистський інформаційний ресурс «RT»

глибокоінтегрований із соціальними мережами через прямі інтерфейси, а також має можливість спілкування в полі коментарів. Так само і новітній російський медіа-проект «Спутник» здається добре технічно інтегрованим. За словами Дмитрія Кисельова, керівника газети «Russia Today», «Спутник» був створений російським урядом для боротьби з пропагандою, що просуває однополярний світ[13].

З самого початку кризи прокремлівські російські традиційні ЗМІ надавали подіям Євромайдану та образу Києва негативних відтінків. Наприклад, російські ЗМІ масово поширювали дезінформацію, про те, що нібито сотні біженців покидають Україну в пошуках притулку на теренах Росії через жорстоке ставлення україномовного населення до російськомовних[14]. У деяких випадках ця інформація супроводжувалась фото та відеоматеріалами з українсько-польського кордону, які були представлені як українсько-російський. Серед інших неточностей було також твердження про те, що фрегат ВМС України «Гетьман Сагайдачний» дезертирував. Однак, після спростування даної заяви, російські ЗМІ лише обмежились повідомленням, що фрегат завантажував розвідувальне обладнання НАТО.

Отже, соціальні мережі є невід'ємною частиною російського медіа-ландшафту. У цьому контексті цікаво розглянути термін «Рунет». Якщо підсумувати весь російськомовний контент, цей термін означає взаємопов'язаність різних частин, до яких входять сторінки, які підтримуються в Росії, а також ті сторінки, що ведуться російськомовними закордоном, традиційні, нові медіа та інші типи сторінок - все це є складовими вузлами однієї великої мережі. Словосполучення «В Рунете» описує, як інформація мігрує між різними вузлами. Цей термін також може набути значення у прагненнях російського уряду визначити і захистити «російський інформаційний простір». Седдон описує такий підхід російського уряду до Інтернету та соціальних мереж, як *«сповнений страхом перед середовищем, яке не піддається контролю»*.

З початку 2000-х років Інтернет став простором для політичних блогів, груп і форумів різних ідеологій. Соціальні медіа відігравали роль ключової рушійної сили

під час демонстрацій в 2011-2012 роках проти переобрання партії «Єдина Россия» та Володимира Путіна. У ході цих демонстрацій прокремлівські онлайн-групи брали активну участь у політичних дебатах, а також інтенсивно працювали над дискредитацією опозиції та навіть зривом організацій антиурядових протестів[15]. Термін «кремлівські тролі» був вигаданий опозицією для опису цих груп. Твердження, що Кремль сам наймає і платить за послуги цих «тролів» задля поширення провладного дискурсу і підризу опозиції вже існує давно та не піддається сумнівам. Так, у 2014 році Науково-дослідницький інститут оборонних сил Фінляндії підтвердив існування проплачених «інтернет-тролів», вказавши на компанію, що базується в Санкт-Петербурзі.

Цікавим фактом є те, що деякі акаунти в соціальних мережах, які так чи інакше можуть бути пов'язані з використанням тролей були створені задовго до початку кризи, в той час як їх перша активність була зафіксована вже під час кризи. За даними хакерської групи Anonymous, у Санкт-Петербурзі працювало до 600 платних «тролів». Їх діяльність не обмежувалась одним «Рунетом», інтенсивний проросійський інформаційний дискурс з'являвся в коментарях західних традиційних і соціальних медіа. Країни Балтії вважають себе особливо вразливими до інформаційних операцій, так як проплачені «інформаційні тролі» працюють не лише в Санкт-Петербурзі, а й в країнах Латвії та Естонії[16].

Україна, маючи велику кількість російськомовного населення вже давно є невід'ємною частиною аудиторії російських традиційних та соціальних медіа. Наприклад, до початку кризи російська соціальна мережа «Вконтакте», яка є російським аналогом «Facebook», була найпопулярнішою соціальною мережею серед українського населення. З 2017 року «Вконтакте» було заблоковано в Україні в рамках санкцій України проти Росії, введених через анексію Росією Криму та агресію на Донбасі. Існує і інша популярна соціальна мережа серед українців «Однокласники», де близько 20 мільйонів профілів вказували, що проживають в Україні. Однак, з початком конфлікту використання російських соціальних мереж

значно зменшилась, в той час як на заміну їм українці стали надавати перевагу західній альтернативі «Facebook».

Однак, змішання української та російської мов, так само як і ставлення, спостерігається в політичних та інших дискусіях у соціальних мережах, а Антимайданівський дискурс був стійким на протязі всієї кризи. Теми цього дискурсу значною мірою збігаються з висвітленням подій у традиційних російських ЗМІ, значна увага яких приділяється участі націоналістів і фашистів в демонстраціях на Євромайдані. Саме тому, не дивно, що потенційні загрози для «етнічних росіян» і статус російської мови є гарячими темами. Вони були підігріті спробами внести зміни до законодавства України з цього питання невдовзі після встановлення тимчасового уряду. Хоча законопроект і не увінчався успіхом, він зміг надати прокремлівським дебатерам «достатньо доказів ворожості» до російськомовних меншин.

Отже, з переобранням Путіна на посаду президента російський медіа-ландшафт зазнав значних змін, що негативно повпливав на свободу преси. Російські ЗМІ піддаються жорсткому контролю Кремля через державні компанії. У ході технологічного розвитку російські ЗМІ перейшли на нові комунікаційні платформи, що дозволяють їм залучати аудиторію зі всього світу та активно поширювати дезінформацію. До 2014 року українці також були невід'ємною частиною аудиторії російських соціальних мереж, серед яких популярними були «Вконтакте», та «Однокласники». Російський уряд розуміє небезпеку вільного середовища інформаційного обміну, тому прагне здійснювати максимальний контроль над своїм інформаційним простором.

1.3. Тематичне дослідження Кримського питання

Коли на Кримському півострові з'явилися озброєні люди у військовій формі, без розпізнавальних знаків, а ще згодом і на Сході України, проросійські ЗМІ називали їх доброзичливими людьми, які добре ставляться до цивільного населення.

Натомість Україна їх прозвала «зеленими чоловічками», ідентифікуючи їх як військових, що діють за російським наказом[17]. Президент Росії Владімір Путін протягом декількох тижнів заперечував присутність російських військових у Криму, а міністр оборони Сергій Шойгу називав чутки про це «нісенітницями та провокаціями»[18]. Однак, російські ЗМІ всерівно продовжували зображати російську армію в світлі «солдатів майбутнього», описуючи їх як надзвичайно екіпірованих та професійних. В той час як українським солдатам, які знаходились в Криму було запропоновано присягнути на вірність Російській Федерації, подати у відставку або покинути півострів.

Російські ЗМІ одразу поспішили заявити про масштабну капітуляцію українських військових. В той час як депутат Верховної Ради Геннадій Москаль звинуватив факт, що українським військам не було завчасно надано дозвіл на застосування зброї. Український військовий оглядач Дмитро Тимчук та координатор групи «Інформаційний спротив», яка набула особливої популярності під час кризи, коментував події, звинувачуючи тимчасовий уряд Києва у тому, що той повільно і без достатньої ясності вирішував ситуацію з Кримом. Проте численність інформаційної плутанини могла суттєво ускладнити задачу уряду Києва в розумінні подій, що відбувались, таким чином сповільнивши процес урегулювання проблеми.

Події, що відбувались в Криму на початку весни 2014 року, дають важливу підказку щодо взаємодії інформаційних операцій та кінетичною активністю. Перебіг подій, починаючи з захоплення парламенту в Сімферополі, усунення української військової присутності на півострові, аж до спірного референдуму і фактичного приєднання до Російської Федерації Кримського півострову, що супроводжувалося активною діяльністю, спрямованою на контроль за інформаційними потоками. Ця діяльність поширювала на весь спектр комунікацій, включаючи кінетичні, кібернетичні та інформаційні втручання, спрямовані на соціальний, логічний та фізичний рівні втручання.

На початку березня «Укртелеком» повідомив про кінетично пошкоджені оптоволоконні кабелі та про тимчасове захоплення офісів компанії, також в

подальшому повідомлялося про глушіння військово-морського зв'язку. Також за повідомленнями голови служби безпеки України було підтверджено порушення урядового мобільного зв'язку за допомогою «IP - телефонної атаки»[19]. Хтось стверджував, що атака українського телекомунікаційного обладнання було відносно легким завданням через його схожість з російськими аналогами. Втім, це твердження може також бути справедливим відносно об'єктів критичної інфраструктури України. Тим не менш, канали зв'язку стали першочерговою ціллю російських окупантів. Крім того, також надходили повідомлення про розподілені атаки типу відмова в обслуговуванні, пошкодження веб-сайтів, що були спрямовані саме на урядові, політичні та новинні веб-сторінки.

Аналізуючи випадки кібератак по Україні на той час, можна одразу помітити, що очевидним фактом є публічність, яка стає вирішальним фактором у виборі можливих цілей. Хакерська група «КіберБеркут» стверджувала свої атаки на українську систему електронного голосування, а також пізніше заявляла про іспішні пошкодження кількох веб-сайтів НАТО. Ці атаки не можна назвати технічно складними, однак, вони підходять для того, щоб зробити заяву, їх важко інтерпретувати неспеціалістам, як у випадку з веб-сайтами НАТО, або як у випадку з електронною системою голосування, посіяти недовіру серед населення. Окрім того, такі кібератаки створюють спекуляції щодо загальних можливостей зловмисників, не видаючи в повній мірі їх можливостей.

Прагнення мати інформаційної переваги над супротивником також передбачає бажання отримати доступ до інформації супротивника. За заявами «КіберБеркута», вони неодноразово отримували доступ до записів телефонних розмов та електронного листування між посадовцями України, США та ЄС та оприлюднювали їх зміст. Також стверджували, що українські посадовці є мішенями шкідливого шпигунського програмного забезпечення, що розповсюджувалось через електронну пошту. Такі шпигунські шкідливі програмні забезпечення як «Snake», «Turla», «Uroburos», виявлені в українських мережах, були пов'язані експертами з Росією, та залишаються найсучаснішими кібератаками проти України. Однак, не можна

стверджувати, що вони безпосередньо пов'язані з війною в Україні, адже ці програми використовувались в українських мережах ще з 2010 року.

У багатьох випадках важко відрізнити правдиву інформацію від дезінформації, яка походить централізовано від контенту, який створюється і поширюється окремими особами на основі власних думок та досвіду. Починаючи з 2014 року й по сьогоднішній день проросійські бойовики та активісти створюють і оприлюднюють відео та фото матеріали, а також письмові свідчення. Раз контент стає доступним в Інтернеті, він поширюється через різні вузли, часто інформація виривається з початкового контексту, набуває іншого, іноді суперечливого значення та поширюється організовано або окремими особами. Така інтенсивна діяльність природньо сприяє створенню того, що називають «туманом інформаційної війни», що сприяє поляризації серед населення, що в результаті може впливати на здатність діяти на вищих політичних рівнях[20].

Якщо поглянути на те скільки було вкладено планувань та ресурсів у створення «офіційних» та напівофіційних «інформаційних агенств», то стає очевидно наскільки важливою є інформаційна перевага над супротивником. Деякі з них навіть мають канали на YouTube з достатньо великою аудиторією. Особливо цікавими для розгляду є веб-сайти, пов'язані з «Новоросією», в особливості povorus.info та povorossia.su, за даними who.is, були зареєстровані у березні 2014 року, однак популярність цього терміну прийшла пізніше. Під час прямої телефонної лінії 17 квітня 2014 року Путін використовував історичну концепцію для опису південно-східних областей України, а так звана конференція Новоросія була офіційно створена 24 травня 2014 року. Так само «офіційні» веб-сайти Донецької та Луганської народних республік були зареєстровані ще до того, як ці утворення були самопроголошені.

Отже, події за часів анексії Криму є яскравим прикладом взаємодії інформаційних операцій та кінетичної активності. Російські ЗМІ цілеспрямовано здійснювали контроль над інформаційними потоками, з метою представити російську армію не як окупаційні війська, а доброзичливих миротворців. Російські

окупанти активно здійснювали атаки на українську комунікаційну інфраструктуру, що значно ускладнювало для українського уряду розуміння ситуації та урегулювання проблеми. З метою отримання інформаційної переваги над супротивником, росіяни створюють різноманітні інформаційні канали та веб-сайти для поширення фото та відео матеріалу, що містить дезінформацію та пропаганду.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ МЕДІА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

2.1. Маніпуляції російської пропаганди в українському та російському медіапросторах.

XXI століття по праву вважається епохою наукового прогресу та інноваційних технологій, саме це століття є рушійною силою розвитку інформаційної комунікації між людьми. Ця епоха ще носить назву епохи «миттєвих повідомлень», коли обмін будь-якою інформацією між співрозмовниками відбувається лише за кілька секунд. Цим змінам також піддалися і засоби масової інформації, так як тепер новини продукуються і поширюються з величезною швидкістю. Тепер працівники ЗМІ мають змогу швидко створювати та поширювати актуальні новини, направлені на певну групу людей або населення всієї країни. Надшвидкий темп розповсюдження різноманітної інформації посприяв виникненню наступної цілком очікуваної проблеми. Оскільки надто складно контролювати процес створення та поширення інформації, не завжди можна швидко виявити її достовірність і точність. Саме тому такий недолік технічного розвитку став використовуватися людством для ведення інформаційних війн.

Цей термін почав активно використовуватися засобами масової інформації з 1991 року, пов'язуючи його з військовою операцією США проти Іраку у зв'язку з окупацією останнім сусідньої держави - Кувейту під назвою «Буря в пустелі». На думку Г. Почепцова, науковця та експерта з інформаційної політики, незважаючи на те, що інформація не може стріляти або вибухати, вона також не може бути безпечною, адже коли справа доходить до віртуального простору, інформація спроможна завдати серйозних руйнувань і непоправних наслідків[21].

Задачою інформаційної війни є подання інформації для громадськості з метою сформування у неї необхідних думок, цілісної системи поглядів, настроїв, у зв'язку з певною проблемою, подією або конкретною особою в інтересах організатора інформаційної чи пропагандистської кампанії. Основною метою ведення будь-якої інформаційної війни є маніпуляція масами, тобто проникнення у свідомість країни-жертви противником та провадження потрібних ідей та поглядів, щоб дезінформувати та дезорієнтувати аудиторію, щоб з одного боку образом ворога залякати власний народ, а з іншого посіяти страх і невпевненість в опонента у своїх силах. Звичайно, коли ворог не в спроможності отримати те, що бажає, він починає «воювати» на інформаційному фронті фейковими «вкидами» - різними неправдивими повідомленнями маніпулятивного характеру.

На сьогоднішній день, в умовах повномасштабної російсько-української війни, цілі агресора не закінчуються лише на несенні реальних втрат українським силам на полі бою, а й на порушенні обміну достовірної інформації та впливу на державні механізми прийняття рішень.

Метою російської пропаганди зараз є введення українців у стан паніки, перетворити наслення на налякану та дезорієнтовану масу, щоб люди почали думати про втечу або капітуляцію, витрачали час на поширення неправдивих повідомлень замість здійснення реальної допомоги. В умовах воєнного стану особливо важливо ретельно перевіряти отримувану інформацію, вміти виявляти, аналізувати та спростовувати медійні маніпуляції, а також шукати типові мовні та експресивні маркери фейкових новин, володіти основами перевірки фактів (з англ. fact checking—перевірка фактів). Адже бачити фейкові новини «в обличчя» означає бути озброєним на інформаційному фронті, сюди відноситься вміння визначати типологічні ознаки неправдивих новин та знання основних правил боротьби з дезінформацією. Тому важливо проводити дослідження українського інформаційного простору на наявність російських маніпуляцій та неправдивих новин, щоб уберегти українське суспільство від російського ворожого інформаційного впливу.

У сучасних реаліях засоби масової інформації можуть відіграти роль інструменту інформаційної війни, а з іншого боку виступити у ролі недержавної організації по захисту інформаційного простору держави. У першому випадку засоби масової інформації реалізують цілі інформаційної безпеки держави, здійснюючи антипропагандистську та просвітницьку діяльність. Прикладом цього є український досвід, Україна, яка перебуває під військовим інформаційним тиском з боку Росії, використовує засоби масової інформації як українські, так і західні, що виконують функцію своєрідного «інформаційного щита».

Бен Німо, дослідник російської пропаганди, виокремив чотири основні показники інформаційної війни: заперечуй, спотворюй, відвертай увагу, залякуй (з англ. Dismiss, Distort, Distract, Dismay)[22]. Саме цією моделлю користується Російська Федерація при створенні інформаційних «вкидів» та маніпулятивних заяв. З моменту анексії Кримського півострову та окупації східних територій України, Росія активно користується інформаційною зброєю із застосуванням маніпулятивних гібридних технологій, а також різними методами інформаційної агресії проти України. До інструментів маніпулятивних комунікаційних технологій російських засобів масової інформації належать технологія контекстуального блокування, яка переважно виражається вербальними маркерами. Прикладами використання російськими засобами масової інформації словосполучень «Повернення Криму», замість «приєднання» або «анексія». У сучасному контексті спостерігається аналогічна ситуація. У російських нарративах використовується такі терміни як «звільнення від нацистів» або «спецоперація», уникаючи правильних понять «війна» та «повномасштабне вторгнення».

В українському медіа просторі існує велика кількість не просто російської пропаганди, а ведеться так звана «сміслова війна» під час якої використовуються вищезгадані комунікаційні технології. Симулякри – термін постмодерністської філософії, який означає копію або подобу того, що не існує – стали основним інструментом сьогодишньої інформаційної боротьби. На приклад, російські засоби масової інформації використовують такі симулякри як «нацисти в Україні»,

«фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розп'яті діти», «використання Україною забороненої зброї». За думкою дослідників, стратегічною метою використання цих симулякрів є спроба підміни об'єктивних уявлень населення про справжню природу конфлікту, замінюючи реальні факти «інформаційними фантомами», вигідними агресору[23].

З початком повномасштабного вторгнення Російська Федерація займається активним просуванням наративів серед російського населення, які спрямовані на викликання почуття ненависті до українського народу, в тому числі, стверджуючи, що Україна є розсадником нацистів, а також постійно наголошуючи про її тісні зв'язки зі Сполученими Штатами Америки. Наприклад, новини російського каналу «РБК» (РосБізнесКонсалтинг) стверджують, що Україна краде газ у російського «Газпрому», не сплачуючи при цьому ані копійки. Наступним прикладом такої інформаційної кампанії була новина одного з російських ЗМІ про розп'яття хлопчика начебто військовослужбовцями Збройних сил України[24]. Такі симулякри не є чимось новим, російські засоби масової інформації вдаються до таких методів дезінформації вже протягом багатьох років, задля того, щоб розвинути ненависть населення Російської Федерації до українського народу.

Використовуючи фейкові новини кремлівська пропаганда намагається прикрити і виправдати злочини, скоєні російськими військовими на території України та створити хибні враження і розуміння війни серед своїх громадян, висвітлюючи українців у негативному світлі. Для досягнення цієї мети російські засоби масової інформації використовують усні та письмові фейкові повідомлення та постановчі відеоролики. За словами міністра оборони Російської Федерації Сергія Шойгу, фейкові новини та засоби масової інформації є ще одним видом Збройних сил Росії.

Серед так званих російських «вкидів» можна виділити медійні фейки, створені та поширювані спеціальними ворожими засобами масової інформації, а також таке явище як «мережеві чутки», під яким розуміється поширення чужої вигаданої інформації через соціальні мережі, чати Viber, месенджери, Telegram

канали тощо. Для того, щоб зрозуміти чи використовуються комунікативні маніпулятивні маркери треба звернути увагу на емоційність повідомлення, яка буде виділятися особливою надмірністю, повторенням того самого повідомлення через деякий проміжок часу, виривання певного контексту, фрагментація цілісної інформаційної картини. Одним із прикладів подібного російського фейку в публіках була інформація про недостачу в українських лікарнях крові та її компонентів[25]. Такі повідомлення часто використовують наступні лексеми: «терміново», «сенсаційний», «надійне джерело», які зазвичай використовуються як вербальні знаки.

Найбільше поширення неправдивої інформації спостерігається на таких платформах як Facebook, Telegram, TikTok, YouTube та Instagram, так як найлегшим та найпривабливішим типом інформації для користувачів є аудіовізуальна інформація. Соціальні мережі характеризуються великим часом користування, неконтрольованим потоком інформації, а також найчастіше використовуються для поширення дезінформації та пропаганди на відміну від традиційних засобів масової інформації, так як в соціальних мережах частіше всього відсутня цензура та лідерство думок.

Так як месенджери більшістю населення сприймаються за особисті комунікаційні платформи, поширення вірусних повідомлень через Telegram, Viber, WhatsApp часто є достатньо ефективним способом поширення паніки, підбурювання та залякування. Ще одним способом, який здебільшого розрахований на людей похилого віку є фейкові СМС-повідомлення, так як вони рідко або взагалі не користуються Інтернетом для отримання інформації.

Російські фейкові новини активно поширюються не тільки в соціальних мережах, а й традиційними засобами масової інформації. Російські пропагандистські інструменти дуже активно поширюють маніпулятивні новини на різні теми, однак, в більшості випадків фейки стосуються українських військових та переселенців з територій на яких ведуться активні бойові дії. Метою кремлівських засобів масової інформації є дискредитація та представлення Збройних сил України у негативному

світлі. Типовими формальними ознаками російських ворожих фейків є використання наступних маніпулятивних фраз, таких як: «мені повідомили військові», «достовірна інформація», «я не буду брехати, ви ж мене знаєте» та ін. Часто джерелом такої інформації є так званий «ексклюзив» від друзів, знайомих, поліції, військоматів, «надійного джерела у вищій колах» та ін., про появу яких, у більшості випадків, немає жодної інформації. Також викликати сумнів має та інформація, в заголовку якої ставиться прочерк, а в якості джерела вказується засіб масової інформації.

Для прикладу, наступна конструкція: «В Україні можуть обмежити виїзд чоловіків з міст, - ЗМІ». Першоджерелом цієї новини є українська інформаційна агенція УНІАН, що опублікував статтю з провокативним заголовком «Ні кроку без військомату»[26]. Автором цієї статті є Дмитро Воронцов, який являється юристом, та зазначає, що в українському законодавстві начебто існують різні положення, згідно з яким, чоловікам призовного віку в умовах воєнного стану дозволяється виїзжати за межі свого міста тільки з дозволу керівника військомату, однак конкретне посилання на норму, яка регулює це твердження - відсутнє. Це свідчить про те, що інформація автора була подана надто узагальнено, що свідчить про порушення стандарту достовірності.

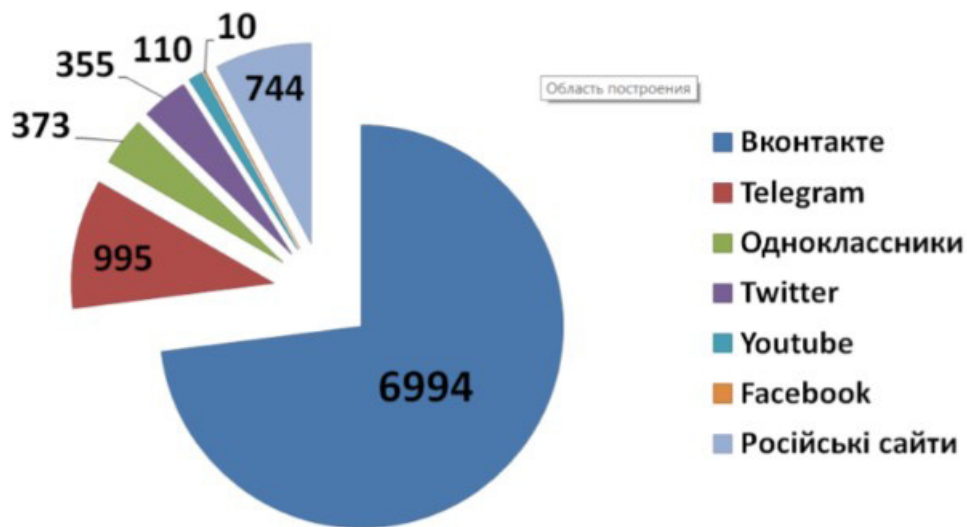
Улюбленою темою кремлівських пропагандистів для поширення дезінформації серед російського населення є життя в Україні та на Заході, саме тому тема українських біженців в ЄС не пройшла повз уваги ворожої пропаганди.

Найпопулярнішим наративом на сьогоднішній день виступає наступний: «Європа втомилась від українських біженців». Метою цього наративу є посилення антизахідної риторики в Росії, і представити Захід «безпринципним» і «ослабленим антиросійськими санкціями». Також існує думка, що цей міф був створений для того, щоб демотивувати людей, які ще залишаються на тимчасово окупованих територіях, від евакуації в європейські або в вільні українські міста. Тим самим ускладнити просування та контратаки Збройним силам України.

Говорячи про ситуацію українських біженців в ЄС, російська пропаганда вдається до наступних формулювань: «зниження інтересу Заходу до українців», викликане «бажанням Заходу підтримувати війну в Україні та знищити Росію», а також «інвестувати в українську армію, а не в біженців». Ще одним важливим моментом російських пропагандистських наративів є спроба зобразити Захід як «расистський» та «схильним підтримувати українців більше ніж інших біженців». Метою цього наративу також є спроба показати, що Захід «зацікавлений у продовженні війни, не зважаючи на життя людей».

Російська пропаганда почала активно займатися дискредитацією українських біженців майже одразу після початку повномасштабного вторгнення. На початку березня на одній з російських платформ з'явився наступний гучний заголовок: «Цивілізований» Захід ще здригнеться, познайомившись з біженцями з України. Цікавим є те, що через деякий час цей самий заголовок з'явився на іншому пропагандистському ресурсі «Око Планети» з одною суттєвою зміною: слово «біженець» у заголовку та тексті повідомлення було змінено на «бішенець», що надало слову негативної конотації[27]. Цим словом російські пропагандисти також описували мігрантів в Європі з Близького Сходу та Африки.

Частоту використання слова «бішенець» можна вважати мовою ненависті до українського народу в Європі. За даними Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, у «Рунет» та російськомовному сегменті соціальних мереж було виявлено більше 9,5 тисяч публікацій за 10 місяців 2022 року (без урахування коментарів) з використанням цього слова. В той час як основними платформами для використання даного терміна про українських біженців стали російський «ВКонтакте» - 73% публікацій, Telegram-канали - 10%. Саме ці дві платформи стали основним джерелом розповсюдження даного терміну[27].



Джерело: Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки України

Мал. 2.1 Основні платформи для мови ненависті росіянами на адресу українських біженців.

За даними британського Інституту стратегічного діалогу (Institute for Strategic Dialogue), основними негативними наративами, які розповсюджує російська пропаганда про українських біженців в Європі є наступні [28]:

- біженцям з України не раді в Європі (20%);
- Росія піклується про біженців з України (18%);
- Україна жорстко поводить з цивільним населенням (17%);
- біженці з України становлять небезпеку для приймаючих країн (17%);
- пільговий режим для українських біженців (4%);
- українці в Європі перебувають у небезпеці (2%)



Джерело: Британський Інститут стратегічного діалогу

Виконано з Canva

Мал. 2.2 Російські наративи про українських біженців в Європі.

Під час даного дослідження був використаний Method52 (інструмент цифрового аналізу, розроблений CASM Technology). Британські аналітики збирали інформацію, стосовно цих наративів в Telegram-каналах, починаючи з 24 лютого 2022 року по 14 вересня 2022 року. Потім здійснювалась фільтрація повідомлень за ключовими словами, які пов'язані з українськими біженцями та відверто принизливими ненависницькими термінами, якими користувались росіяни для опису біженців. Для визначення даних наративів британські аналітики вручну закодували 100 випадкових повідомлень, які містили будь-які з ключових слів.

Дуже часто медіа маніпуляції створюються на базі вже існуючої інформації, однак, спотворюється і подається вона вже з власної точки зору маніпуляторів, так як це вимагають ворожі медіа. Одним із таких прикладів є неправдиве повідомлення, поширене російськими засобами масової інформації про те, що в планах Великобританії та Туреччини скупити все українське зерно таким чином

прирікши Україну на голод, посилаючись на заяву міністерки закордонних справ Великої Британії Ліз Трасс[29]. Хоча реальний стан речей вказує на співпрацю між Великобританією та Туреччиною щодо експорту українського зерна. Це повідомлення містить російський пропагандистський слід та побудоване на коментарях користувачів соціальних мереж, які некомпетентно виступають в ролі експертів та роблять поспішні висновки про майбутній уявний голод в Україні, який спричиниться через дії двох країн.

Окупанти постійно спотворюють інформацію, яка вже доступна в інформаційному просторі, вигадуючи власні «страшилки». Так заяву головного державного санітарного лікаря України щодо можливої загрози спалаху холери в Маріуполі, кремлівські пропагандисти перетворили в фейк про те, що головний лікар буцімто збирає своїх підлеглих через спалах холери в одній з лікарень Маріуполя. За даними МОЗ, в Україні не зафіксовано жодного випадку захворювання на холеру, з чого стає зрозуміло, що попередня інформація є черговим російським «вкидом»[30].

Як уже відомо, основною метою маніпулятивних повідомлень є бажання посіяти паніку серед населення. Зазвичай такі повідомлення подаються з емоційним та істеричним тоном. На приклад, фейк про те, що Збройні сили України нібито кидають у бій ненавчених солдатів, а на початку повномасштабного вторгнення активно поширювалися фейки про здачу в полон президента України Володимира Зеленського та про його втечу з країни[31].

Користуючись засобами масової інформації російська пропаганда також займається дискредитацією діяльності керівництва інших країн та міжнародних організацій. Варто пригадати фейкову історію про діяльність Червоного Хреста, у відділенні якого в Маріуполі начебто знайшли списки здорових дітей, які мусять проходити обстеження з метою подальшого транспортування їхніх органів до європейських країн. Така інформація здається нереальною та одразу викликає сумніви, а також вказує на порушення причинно-наслідкових зв'язків. Багато фейків також стосується Польщі, яка взяла на себе активну роль у допомозі

українським біженцям. Російська пропаганда неодноразово поширювала неправдиві повідомлення про те, що Польща загрожує суб'єктності України, намагаючись дискредитувати польський народ в очах українців. Також кремлівські пропагандистські засоби масової інформації поширювали новину нібито Польща має намір ввести війська та взяти під контроль частину території України, а саме Волинську та Львівську області. Такі повідомлення спрямовані на погіршення відносин між Україною та Польщею, яка на даний момент є одним із найбільших партнерів України, що надсилає як військову, так і гуманітарну допомогу. Іншим твердженням було, що Польща отримала право на видачу паспортів громадянам України, що йде всупереч українському чинному законодавству і одразу дає зрозуміти про чергову російську маніпуляцію. Насправді, фейк створився на базі пілотного проекту, за яким закордонні представництва Державної міграційної служби України можуть видавати документи українцям за межами країни, перше таке представництво розпочало роботу саме у Варшаві.

Російську пропаганду можна легко виявити, так як вона вкрай примітивна та містить одноманітний набір метанаративів, які подаються однобоко, з обов'язковим порушенням причинно-наслідкових зв'язків. Саме тому не варто довіряти новинам, що публікуються у різноманітних соціальних мережах, та не довіряти таким лексемам як «зрада», «біда», «важлива інформація», «нам про це не говорять» та ін. Треба пам'ятати, що всі повідомлення мають піддаватися ретельному аналізу, а також перевірятися в офіційних джерелах на предмет їх правдивості.

Отже, метою російської пропаганди є введення українців у стан паніки, перетворення населення на налякану та дезорієнтовану масу, щоб люди почали думати про втечу або капітуляцію, витрачали час на поширення неправдивих повідомлень. Найбільше поширення неправдивої інформації спостерігається на таких платформах як Facebook, Telegram, TikTok, YouTube та Instagram, так як найлегшим та найпривабливішим типом інформації для користувачів є аудіовізуальна інформація. В більшості випадків російські фейки стосуються

українських військових та переселенців з територій на який ведуться активні бойові дії.

2.2. Російська пропаганда в європейських ЗМІ

З початку повномасштабного вторгнення Російська Федерація поширювала дезінформаційні наративи в Європі, що в першу чергу стосувались ситуації на фронті, дипломатичній арені та економіки. В перші дні повномасштабного вторгнення Росії в Україну, в європейському інформаційному просторі активно поширювались наступні кремлівські наративи:

- «нацизм» і «фашизм» в Україні;
- НАТО становить зовнішню загрозу Росії, збільшуючи свою військову присутність в Україні;
- Починаючи з 2014 року в Україні триває громадянська війна[32].

Дані наративи також підкріплювалися історичними фейками, серед них поширеним наративом є так звані «братні народи» українців та росіян або міфом про те, що радянський лідер Микола Хрущов подарував УРСР Крим[33]. Проросійські засоби масової інформації запевняли, що Україна є корумпованою державою, яка має на меті витіснити російську мову. Використовуючи інформаційний тиск Росія намагалася сформувану думку в європейського суспільства про те, що немає сенсу допомагати Україні, оскільки Україна як держава не має права на існування.

Через кілька місяців від початку повномасштабної війни, пропагандистська риторика Росії вдалася до поширення нових наративів. Росія почала вести активну кампанію по дискредитації українських біженців в Європі. Як вже зазначалося раніше, ворожі засоби масової інформації поширювали наратив про втому Європи від українських біженців, про начебто погану поведінку українців, порушення соціальних норм, вчинення кримінальних злочинів, не бажання біженців працювати та створення ними проблем для інших мігрантів в Європу.

Важливою подією липня 2022 року стала Чорноморська зернова ініціатива (домовленість про відновлення експорту зерна та іншої сільськогосподарської продукції з портів Чорноморськ, Одеса та Південний через гуманітарний коридор. Угода була окремо укладена між Україною та Російською Федерацією за участю Туреччини та Організації Об'єднаних Націй. З того моменту російські пропагандисти поширюють неправдиві історії про порушення Україною умов зернової угоди та її прагнення спричинити голод в світі. Також Росія в своїй інформаційній кампанії свідомо займалась применшенням ролі України в забезпеченні світової продовольчої стабільності. За словами міністра МЗС Росії Сергія Лаврова, Захід навмисно перебільшує в своїх твердженнях про світову продовольчу кризу, атже частка українського зерна становить менше ніж 1% від загальносвітового виробництва пшениці та злакових. В той час як реальні цифри значно відрізняються від заяв Лаврова. Частка України становила 10% світового експорту пшениці, ячменю понад 15-20%, соняшникової олії - 50%[34]. Серед інших російських наративів, стосовно продовольчої кризи були твердження, що Росія не мала наміру напади на українські порти, а Україна сама заблокувала води Чорного моря.

Водночас на тлі поразок російської армії в Україні, проросійські засоби масової інформації в Європі активно поширювали дезінформацію про скору поразку України у війні. Це можна побачити у випадку з битвою за Херсон. Засоби масової інформації поширювали повідомлення буцімто Україні не вистачає ані людей, ані зброї для деокупації Херсонської області. Однак, після виведення росіянами військ з Херсона, наратив зазнав певних коригувань. Втеча росіян не вважалася поразкою, а Росія ще була спроможна досягти своїх військових цілей, оскільки Україна не змогла б протриматися більше ніж два місяці.

З черговим оголошеним пакетом санкцій від ЄС та США проти Росії або з наданням фінансової чи військової підтримки для України, російські пропагандисти стверджували, що підтримка України більше шкодить Європі аніж Росії. Вдаючись до створення чергових фейків, пропагандисти намагались створити враження, що

європейці незадоволені та втомились допомагати Україні, а також, що Захід неминуче зіткнеться з інфляцією, енергетичною кризою, і як результат цього – суспільне невдоволення владою.

У ході своїх дезінформаційних кампаній Російська Федерація дуже часто вдавалась до просування одних і тих самих наративів в різних європейських державах, відповідно до цього, дезінформаційні повідомлення публікувались різними мовами. Згідно з результатами дослідження проєкту VoxCheck, вдалось виявити 325 фейків та 27 дезінформаційних наративів, серед яких найбільш популярні:

- Дії України та Заходу змусили Росію розпочати війну (633 випадків);
- Нацизм в Україні (616 випадків);
- Захід контролює Україну у користується нею задля власних цілей (559 випадків) [32]

Також, VoxCheck стверджують, що чверть фейків була поширена в польських засобах масової інформації, а саме 1384 випадків. Друге місце у рейтингу дослідження посіла Угорщина з 869-ма випадками, Німеччина – 709, Словаччина – 592 випадки. Найменший відсоток дезінформаційних повідомлень було зафіксовано в Італії, з 10% від загальної суми всіх виявлених випадків.

Далі розглянемо, які саме наративи поширювали проросійські пропагандисти в кожній з цих країн.

Польща. Основною метою російської дезінформації орієнтованою на Польщу є бажання спровокувати міжетнічний конфлікт між двома сусідніми країнами Україною та Польщею. Керуючись цими намірами, Росія поширює різні провокативні фейки аби спричинити конфлікт. З початком повномасштабного вторгнення і масовим виїздом українців до Польщі, Росія запустила інформаційну кампанію, спрямовано, знову ж таки, на українських біженців. Соціальними мережами ширилася дезінформація, що нібито біженці в Перемишлі та прикордонних повітах займають крадіжками, гвалтуваннями та нападами на

місцеве населення[35]. Пізніше став поширюватися наратив, начебто українські біженці отримують все задарма. А в травні 2022 року пропагандисти використали інформацію про вбивство поляка в Варшаві та перекрутили подію так, начебто це зробили українські біженці[36]. Також соціальними мережами ширились різні відеоролики, ціллю яких було нібито продемонструвати випадки насильства з боку українців проти поляк.

Ще одним небезпечним наративом, який поширювала Росія з початку повномасштабного вторгнення, є те, що Польща має намір окупувати Захід України, а саме Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Рівненську, Волинську області. Поширюючи цей наратив, Російська Федерація намагається представити себе єдиним справжнім гарантом територіальної цілісності України. Водночас дезінформація про плани польського уряду захопити українські території з одного боку має підірвати довіру українців до західного сусіда, а з іншого виправдати дії Росії.

Дезінформаційна кампанія Росії націлена на підрив українсько-польських відносин та діє ще з часів незаконної анексії Криму Росією та підтримки сепаратистів на Донбасі. Польща є ключовим партнером України, яка активно підтримує українське прагнення стати членом Євросоюзу та НАТО, саме через цю причину Росія намагається дисбалансувати відносини та створити антогонізм між двома країнами. З 2014 року російська пропаганда активно намагалася надати негативного образу Україні, зображуючи її як фашистську державу. До того ж, Росія розповсюджувала такі наративи аби накаляти ситуацію, як «польський Львів» або «польський Перемишль».

Значною подією, якою скористалась Росія, інцидент з уламками двох російських ракет, що опинились на території Польщі на кордоні з Україною. У зв'язку з цим кремлівська пропаганда поширювала наступні наративи:

- Україна хоче втягнути Польщу і НАТО в війну;
- Україна є загрозою для Польщі;
- Інцидент з ракетою є провокацією Заходу з метою ескалації конфлікту;

- Захід прагне спровокувати Третю світову війну.

Ці наративи спрямовані на те, щоб посіяти хаос серед польського населення та підірвати підтримку Польщі для України.

Словаччина. Словаччина – одна з найвразливіших країн до російської пропаганди. Найактивніші словацькі політики в опозиції країни перебувають на боці Росії у кампанії проти НАТО та США. Спираючись на різні опитування, можна визначити, що у 2017 році лояльність до Володимира Путіна серед словацького населення становила 41%, і зросла до 55% у 2020 році, також близько 53% населення схильється до думки, що США становлять загрозу їх цінностям та ідентичності.

Згідно з дослідженням VoxCheck, у грудні 2022 року аналітики провели моніторинг тринадцятих словацьких засобів масової інформації, в яких було виявлено 144 випадки дезінформації стосовно російського вторгнення в Україну. Також було зафіксовані 21 наративи, найпоширенішими були ті, що виправдовували російське вторгнення, стверджували, що Україна знаходиться під контролем Заходу, а також, що Росія не скоює воєнних злочинів на території України.

Серед інших поширених проросійських наративів можна виділити наступні:

- Європейські санкції спричинили високі ціни на енергоресурси, тому їх необхідно скасувати;
- Росія не винна в жертвах серед українського цивільного населення;
- Москва бажає досягти миру, а Київ хоче війни;
- Захід давно планував війну з Росією.

Улюбленою тезою, на якій російська пропаганда загостила особливу увагу став «український фашизм». Так ворожі пропагандисти намагалися підсилити легітимність цього наративу, апелюючи до історії, згадуючи представників українського радикального націоналізму. Російськи фейки стверджують, що українці співпрацювали з німецькими фашистами під час Другої світової війни та допомагали винищувати мирне населення. Також пропагандисти намагалися

використати стереотипні образи про українців для створення та поширення нових наративів, які будуть спрямовані на те, щоб зменшити соціальну підтримку словацького населення до українців.

Загалом прокремлівська дезінформація в Словаччині мала на меті дискредитацію Збройних Сил України та українського уряду. Метою дезінформаційної кампанії було посіяти сумніви серед словацького населення стосовно фінансової та військової підтримки України.

Угорщина. За даними опитування Idea Institute лише 3% виборців Fidesz-KDNP (угорська партія Віктора Орбана) вважають, що Російська Федерація відповідальна за війну в Україні. Натомість 12% вважають винною Україну в розв'язанні війни. На противагу цим цифрам 64% прихильників опозиції, звинувачують Росію в розв'язанні війни. В той час як 49% виборців Віктора Орбана перекладають відповідальність за війну на США[37].

В угорських засобах масової інформації активно поширюються фейкові повідомлення про масові протести європейців проти надання допомоги Україні, також фейки про шкоду введених санкцій проти Росії, намагаючись створити думку у населення, що це Україна та Захід несуть відповідальність за спричинену кризу. Пізніше цей наратив зазнав трансформації, таким чином, щоб вивникало уявлення, наче угорське суспільство виступає проти втручання США у війну, цим самим зтягуючи конфлікт. Не новим але достатньо поширеним наративом є те, що Україна перебуває під впливом Заходу, а справжніми намірами партнерів України є не допомога, а «принесення її в жертву» для того, щоб послабити Росію.

На початку повномасштабного вторгнення, російська пропаганда у своїх публікаціях про Угорщину активно поширювала наратив про намір Угорщини приєднати до себе Закарпаття, а з початком 2023 року пропагандисти активно поширюють інформацію про нібито «утиск угорців» в Україні.

Чехія. Дезінформаційна кампанія Кремля в Чехії особливо не відрізняються від інших європейських країн. За традицією проросійські засоби масової інформації висміюють український уряд, зокрема президента Володимира Зеленського та

головакомандувача Збройних Сил України Валерія Залужного, зображуючи їх як «маріонеток» Заходу, «нацистами», які кидають непідготовлених солдат на фронт в якості «м'яса».

Як зазначає Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки України, російські пропагандисти активно займалися нагнітанням страху чеського населення, розповсюджуючи інформацію про «ядерне знищення». Поширюючи цей наратив, пропагандисти хотіли посилити тиск на європейські уряди, використовуючи саме населення. Серед таких наративів популярними були наступні:

- НАТО готує ядерний удар по Росії;
- НАТО намагається спровокувати російський ядерний удар [38]

Пізніше дані наративи почали зникати, а на заміну їм пришли дезінформаційні повідомлення про ситуацію на Запорізькій АЕС, яка пізніше грала ключову роль у поширенні наративів про «ядерне знищення». Через деякий час ажіотаж навколо Запорізької АЕС серед чеського населення вщух але російські пропагандисти продовжували робити «вкиди» на ядерну тематику, наприклад, «Росія загнана в куток, і не має іншого вибору як застосувати зброю масового ураження. Таким чином спричинивши глобальне знищення».

Січень 2023 став відомим президентськими виборами в Чехії, саме тому увага пропагандистів була зосереджена на цій темі. До виборів чеські пенсіонери отримували електронні розсилки, в яких їм погрожували «війною», якщо обраним президентом стане Петр Павел. В електронних повідомленнях пропагандисти лякали населення, що Павел змусить чеську армію або навіть цивільне населення йти воювати в Україну.

Італія. Найпоширенішим наративом в італійських засобах масової інформації став проросійський наратив «Захід контролює Україною». В італійському інформаційному просторі можна дуже чітко спостерігати наратив буцімто Росія веде війну з країнами НАТО та США або колективним Заходом, а не з Україною як такою. Проросійські пропагандисти часто звертаються до використання терміну

«посередницька війна» (з англ. Proxy-war), яку ведуть НАТО та США. На думку італійських засобів масової інформації, поразка України у цій війні являється єдиним можливим варіантом розвитку подій. Також пропагандисти поширюють дезінформаційні повідомлення, про те, що Україна є «терористичною державою», яка веде вогонь по «мирним містам», вбиває мирне місцеве населення Росії та застосовує хімічну зброю на фронті.

З початком російської війни в Україні, російські політики та провідні пропагандисти дуже часто стали з'являтися на італійських телебаченнях як на державних каналах так і на приватних. Їх запрошують на різноманітні ток-шоу шоу та інтерв'ю. Незважаючи на те, що італійські засоби масової інформації пояснюють цей жест тим, що нібито хочуть забезпечити різноматність думок та свободу дебатів, реальний стан речей показує, що італійські канали перетворилися на платформу для вільного вираження російських поглядів, де російські пропагандисти є рівноправними партнерами для дискусії та можуть висловлювати найвідвертішу брехню та поширювати прокремлівські наративи серед італійського суспільства.

Для прикладу таким інтерв'ю було Сергія Лаврова на каналі Rete 4, що належить до медіа групи Сільвіо Берлусконі (колишній прем'єр міністр Італії). Лавров майже без жодних контрагументів ведучого впродовж сорока хвилин розповідав про те, що насправді Росія хоче миру, також назвав бучанську різанину фейковою новиною та порівняв Володимира Зеленського з Гітлером[39].

На жаль, така глибока інфільтрація італійської громадської думки приносить свої результати. Згідно з опитуванням, проведеним в Італії через 3 місяці після повномасштабного вторгнення, 35% респондентів вважають, що НАТО становить загрозу для Росії, 39% займають позицію нейтралітету у питанні російської війни в Україні, 33% вважають, що вступ Швеції та Фінляндії до НАТО є помилкою, лише 17% підтримують надання Італією зброї для України, а 27% вважають, що необхідно зняти санкції з Росії. Такі результати є вкрай невтішними та свідать про те, що необхідно протидіяти всім проям російської дезінформації, адже вона є ефективним інструментом, який допомагає поступово досягати своїх цілей[39].

Німеччина. З початком повномасштабної війни проросійська пропаганда розпочала інформаційну кампанію з заплутування німецького суспільства щодо війни в Україні та українських біженців. Пропагандисти поширювали тезу мов «українці їдуть до Європи, щоб знищити європейську економіку», а не рятувати життя від російських танків та ракет.

Як вже зазначалось раніше на прикладах Польщі та Словаччини, російська пропаганда бере на озброєння історично чутливі теми, які є одним із інструментів російської пропаганди. Так як німецька громадська думка є основною мішенню для росіян, такі нарративи про «неонацистів» та «ультранаціоналістів» в Україні є одними з найпоширенішими в російській пропаганді. Як стверджує Центр протидії дезінформації в Україні: «Порівняння українців з нацистами – застарілий прийом Кремля для маніпулювання історичною пам'яттю та проведення псевдоаналогій».

У цьому контексті російські пропагандистські засоби масової інформації поширювали фейкові новини про те, що українських біженців нібито запросили жити до колишнього нацистського концтабору в Німеччині, додаючи фотоматеріали табору, прикрашеного українськими кольорами. Цей фейк швидко поширювався Telegram-каналами, деякі повідомлення були перекладені італійською, німецькою та польською мовами. В той час як Заксенгаузен (найбільший концтабір нацистського режиму) спростував цей фейк, а Euronews виявив, що додані фотоматеріали були відредагованими, а «вітальні» банери штучно доданими[40].

За даними експертів VoxCheck найпоширенішими нарративами в Німеччині були наступні:

- Сили НАТО мілітаризують Україну;
- Захід готує Україну до війни проти Росії;
- Українська влада планує вирішити конфлікт на Донбасі силовим шляхом.

Російська пропаганда також активно поширює дезінформацію про зброю, яка надається Україні західними партнерами. В них зазначається, що Україна нібито використовує надану зброю не за призначенням, а також що військова допомога не

зможе змінити хід війни. На меті даного наративу створити враження наче Україна є ненадійним партнером, яка, до того ж, не може забезпечити цільове використання наданої військової допомоги, а отже не варто задовольняти будь-які її військові чи гуманітарні потреби.

Отже, російські інформаційні кампанії активно працюють як в самій Росії, так і європейських країнах. В залежності від країни Кремль використовує різні маніпуляційні прийоми, щоб налаштувати європейців проти України та українців. Головною метою Росії в її дезінформаційних кампаніях є дискредитація українського уряду, бажання підірвати різного роду підтримку ЄС до України та примусити Україну до мирних перемовин на вигідних умовах для Російської Федерації.

РОЗДІЛ 3

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА У БОРОТЬБІ З РОСІЙСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

3.1. Засоби протидії поширенню російської пропаганди в країнах ЄС

На думку Алекса Пітера Шмідта та Дженні де Граафа, «без комунікації не може бути тероризму», це спостереження було виведено двома вченими ще до появи Ісламської Держави і не втратило своєї актуальності і на сьогоднішній день[41]. Такі збройні угруповання як Аль-Каїда, ДАШ (термін, запропонований главою МЗС Франції Лораном Фабіусом для заміни термінів ІД та ІДІЛ) успішно вдаються до використання інформаційно-комунікаційних технологій для поширення своїх ідей, вербувань, мобілізації та залякувань цільових груп населення, в тому числі в Європейському Союзі.

Державні актори також змогли використовувати комунікативну та наративну зброю для просування власних ідей та інтересів у конфліктах на міжнародній арені. З моменту анексії Росією Кримського півострову, війни на Сході України та повномасштабного вторгнення Росії на територію України, Росія вдавалась до різних інформаційних операцій, дезінформації та пропаганди стосовно перебігу війни в Україні та загалом поширюючи антиєвропейські настрої серед населення різних країн Європейського Союзу.

Європейський Союз є цільовою аудиторією та об'єктом російської пропаганди. ЄС безпосередньо стурбований пропагандистськими наративи, які розроблюються та поширюються певними державними та недержавними акторами. Едгар Гендресон безпосередньо описував цей процес як «цілеспрямоване здійснення впливу на об'єкта пропаганди, використовуючи різні методи переконання, перш ніж об'єкт зможе вільно продукувати бажані для пропагандиста ідеї»[42]. Європейський

Союз разом з державами членами постійно прагне до розроблення стратегій боротьби з пропагандистським контентом та його наслідками.

Як стверджує Рада Європи, дві третини громадян Європи читають абочують фейкові новини принаймні раз на тиждень, а 80% європейців вважають фейкові новини або пропагандистські кампанії проблемою для своєї країни та демократії в цілому[43].

В межах Європейського Союзу Європейський парламент провів подібне спостереження в березні 2022 року, зазначивши, що громадяни перебувають під зростаючим та систематичним тиском щодо виявлення та розуміння інформації, дезінформації, інформаційних кампаній та пропаганди, що розробляють та поширюються з боку держав та недержавних акторів, транснаціональних терористичних або злочинних організацій, на меті яких підірвати саме поняття об'єктивної інформації або журналістської етики, поширюючи лише упереджену інформацію або інформацію що використовується як інструмент здійснення політичної влади, а також для підривання демократичних цінностей та інтересів[44].

Коли йдеться про поширення пропаганди в Європі основну загрозу становить антиєвропейська пропаганда Кремля, яка розглядається як потенційний ризик «інформаційної залізної завіси». За словами президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн, «у ці воєнні часи слова мають значення. Ми стали свідками масової пропаганди та дезінформації щодо цього обурливого нападу на вільну та незалежну країну. Ми не дозволимо захисникам Кремля поширювати свою токсичну брехню, щоб виправдати війну Путіна, ми не дозволимо сіяти зерна розбрату у нашому Союзі». Високий представник Євросоюзу Жозеп Боррель також вважає, що «систиматичне маніпулювання інформацією та дезінформацією Кремлем, використовується як оперативний інструмент у його агресії проти України. Вони також становлять значну і пряму загрозу громадському порядку і безпеці в ЄС». Кремль вдається до використання пропагандистських наративів та зброї для виправдання своєї війни проти України, поширюючи при цьому потенційно дестабілізуючі антиєвропейські наративи.

У відповідь на вторгнення російських військ в Україну 24-го лютого 2022 року, яке з самого початку відзначилось великою пропагандистською та дезінформаційною діяльністю, європейські інституції досить рішуче виступили проти цього, вирішивши призупинити мовлення деяких російських засобів масової інформації в державах-членах. Метою цього рішення було запобігти поширенню та трансляції пропагандистського контенту таких російських каналів як «RT» та «Спутник», ще до того як це почне відбуватися. Дане рішення було оскаржено російським каналом «RT France», який передав справу до Генерального суду Європейського Союзу, а 27 липня 2022 року його прохання про поновлення трансляцій було відхилено[45].

Генеральний суд Європейського Союзу зазначає, що «так як пропагандистські та дезінформаційні кампанії становлять загрозу для демократичних суспільств і є невід'ємною частиною арсеналу ведення сучасних війн, встановлені обмежувальні заходи, про які йдеться, вписуються в рамки досягнення поставлених Євросоюзом цілей». На думку Суду така заборона не суперечить основоположному принципу свободи ЗМІ, так як: «заявнику було тимчасово заборонено транслювати контент як засобу масової інформації, що перебуває під постійним прямим або опосередкованим контролем керівництва Російської Федерації, у зв'язку з поширенням ним пропагандистського контенту, яка, зокрема, була спрямована на виправдання та підтримку військової агресії Російської Федерації проти України».

У цьому контексті, у березні 2022 року Європейський парламент рекомендував наступні типи заходів для запобігання поширенню пропаганди в Європейському Союзу:

- Видаляти контент у швидкі терміни, щоб уникнути його швидкого розповсюдження;
- Заборонити засоби масової інформації, які вдаються до поширення пропаганди та дезінформації;

- Сприяти запобіганню вербування іноземними пропагандистами впливових ретрансляторів у Європейському Союзі, які можуть здійснювати поширення таких нарративів в державах-членах.

Війна Росії в Україні продемонструвала діапазон і масштаби зусиль, які можуть докладати державні та недержавні актори для поширення дезінформаційного та пропагандистського контенту, а також підкреслює необхідність швидкого та постійного розвитку засобів протидії цьому. Уряди європейських країн та міжнародні організації докладають багато зусиль для боротьби з поширенням російської дезінформації, підтримуючи спільну зусилля з перевірки фактів і поширення достовірної інформації, збільшуючи фінансову та матеріальну підтримку з виробництва високоякісних новин та вивчаючи регуляторні заходи реагування.

Європейські та загальносвітові уряди безпосередньо прагнули спростувати оманливий контент, натомість поширюючи достовірну інформацію, цим самим намагаючись протидіяти російській дезінформації та протидіяти її успіху. До повномасштабного російського вторгнення в Україну, уряди США та Великобританії почали завчасний обмін розвідувальними даними про очікувану російську військову діяльність, викриваючи заплановані атаки «під чужим прапором», що мали на меті розпалити антиукраїнські настрої. У листопаді 2021 року США зазначили, що їм відомо про плани вторгнення, а на початку 2022 року США та Великобританія поділилися розвідданими з союзниками та громадськістю, попереджаючи про неминучу ворожу атаку.

Хоча ці стратегічні комунікаційні зусилля не відвернули вторгнення Росії в Україну, однак, оприлюднення розвідданих ускладнило завдання російському уряду приховати свої наміри або заплутати громадську думку за допомогою дезінформаційних кампаній. Цей прояв проактивної комунікації є яскравим прикладом підходу «попередньої ізоляції», метою якого є прищепити громадськості стійкість до потенційних дезінформаційних та пропагандистських кампаній. По суті, pre-bunking - це метод попередження суспільства про можливість піддатися

впливаю маніпуляційним інформаційним кампаніям з думкою, що така діяльність допоможе зменшити вразливість до дезінформаційних кампаній.

Незадовго до вторгнення Великобританія створила Урядовий інформаційний центр для підтримки функції громадської комунікації в розвінчуванні і протидії російським дезінформаційним та пропагандистським кампаніям. Він діє в різних урядових міністерствах, виробляючи стратегічний інформаційний контент для поширення в Інтернеті, також консультуючи близько 30-ти союзників по НАТО та ЄС. Великобританія також покладається на підрозділ протидії дезінформації, що входить до складу Департаменту цифрових технологій, культури, засобів масової інформації та спорту, який безпосередньо взаємодіє з платформами соціальних мереж для виявлення неправдивого та потенційно небезпечного контенту, що публікується на цих платформах. Рішення про видалення контенту приймаються самими платформами.

Невдовзі після повномасштабного вторгнення уряд Канади пообіцяв виділити 3 мільйони доларів США на протидію дезінформації щодо агресії Росії проти України. Пакет надзвичайних витрат Конгресу США також включає 120 мільйонів доларів на протидію російській дезінформації. Аналогічно, Центр глобальної взаємодії надає детальну аналітичну та пояснювальну інформацію про зусилля Росії. Він також ділиться отриманою інформацією з іншими державними установами, а також зі своїми союзниками.

Окрім стратегічних комунікаційних заходів, що спрямовані на реагування на конкретний контент, європейські уряди займаються фінансуванням третіх сторін, таких як BBC та незалежних журналістів з України та Росії, щоб допомогти забезпечити та поширювати більшу кількість неупередженої інформації через засоби масової інформації та соціальні мережі аби допомогти громадянам уникнути російських обмежень на місцевих та соціальних медіа. Уряд Великобританії виділив екстренне фінансування для посилення спроможності Всесвітньої служби BBC сприяти донесенню неупереджених та точних новин для людей з України та Росії в умовах посилення пропагандистської діяльності з боку Російської Федерації. Ці

кошти виділяються для компенсації збільшених витрат через війну, з чим стикаються всі мовники в регіоні. Також, Конгрес США схвалив пакет надзвичайної допомоги для України на суму 13,6 мільярдів доларів, що включають 25 мільйонів на підтримку незалежних засобів масової інформації та боротьбу з дезінформацією. Агенство глобальних медіа - організація, яка здійснює нагляд за «Голосом Америки» та «Радіо Свобода».

Світові уряди також намагаються розвивати більш конструктивну взаємодію через платформи соціальних мереж або взаємодіючи з авторами контенту, або надаючи рекомендації платформам. Наприклад, США провів брифінг для творців YouTube, TikTok та Twitter про війну Росії в Україні, подібно до того, як було запроваджено брифінг для журналістів. Уряд США також вказав, які з російських медіа-організацій поширюють дезінформацію, але не змушував платформи заборонити їх, хоча більшість платформ це зробила.

Натомість Австралія та Великобританія послідували прикладу Європейського Союзу і прямо попросили соціальні мережі заблокувати російські державні сервіси та постачальників контенту. Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн закликала платформи старанно застосовувати свою політику щодо контенту, який суперечить закону та свої умови надання послуг, наголосивши, що багато акаунтів безпосередньо пов'язані з російським урядом.

Російська війна проти України призвела до низки запитів від урядів вжити певних обмежуючих заходів, однак, так як це приватні компанії, соціальні медіа-платформи широко застосовують умови та положення на власний розсуд у межах правового поля. У перші дні вторгнення Meta виявила цілу мережу акаунтів, сторінок і груп Instagram та Facebook, що займалися поширенням російських наративів. У свою чергу YouTube заборонив такі канали як «Спутник» та «RT» по всій Європі, а також видалив понад 70 000 відео та 9000 каналів, пов'язаних з війною в Україні за порушення рекомендацій щодо контенту. Через два дні після повномасштабного вторгнення Twitter почав маркувати акаунти, пов'язані з російськими засобами масової інформації та припинив посилення російських

державних акаунтів, а через шість днів цьому прикладу послідував TikTok. Після запиту Європейського Союзу, Reddit та Telegram пішли ще далі, повністю заборонивши російські засоби масової інформації, що підтримуються Росією на своїх платформах.

Соціальні медіа платформи доклали багато зусиль з протидії поширенню російської пропаганди без запиту урядів на це, однак, також багато платформ вчинили певні дії, що суперечать їх попередній політиці. На приклад, у березні Facebook дозволив українським користувачам публікувати пости з закликами насильства проти російських окупантів, що відображає зміну політики компанії щодо мови ворожнечі, яка забороняє користувачам публікувати пости з закликами до насильства. Відсутність чітких рамок для прийняття рішень або більш прозорих зусиль з залучення зовнішніх експертів для надання контексту та консультацій свідчить про те, що соціальні медіа платформи не чітко сформували підстави на яких вони ухвалювали своє рішення або як вони можуть бути застосованими в інших ситуаціях. Такий підхід може створити ризик сприйняття непослідовності у прийнятті рішень і призвести до потенційних звинувачень у лицемірстві. Не менш важливим є той факт, що компаніям знадобилась війна, щоб ефективно реагувати на загрози, спричинені російською дезінфомацією, яка значною мірою ще існувала до війни.

Хоча спільні зусилля європейських урядів та компаній можуть обмежити поширення російської дезінформації на їхніх платформах, такі дії також можуть привести до непередбачуваних наслідків. Заборона певного контенту на одній платформі може просто перенести його на інші платформи з менш суворою політикою модерації, які слугують відлунням для екстремістського контенту. Для прикладу «RT» переїхав на платформу Rumble, що дуже популярна в деяких регіонах США. Компроміси з якими стикаються компанії соціальних мереж щодо збереження доступу до інформації та обмеження її поширення на випадок, якщо вона буде спотворювати суспільні дебати про будь-яку подію, особливо в контексті

війни, тому пошук механізмів співпраці між урядами та платформами потрібно буде ще продовжувати вивчати.

Також, європейські уряди зосередились на санкціях та блокуваннях засобів масової інформації. Ці зусилля мають розглядатися в контексті поточних та довгострокових заходів, що відповідають на можливості та виклики, що виникають у цифровому середовищі та соціальних мережах, що швидко розвиваються. Прямим, хоча й потенційно проблематичним засобом протидії поширенню російської дезінформації про війну в Україні є блокування та накладання санкцій на засоби масової інформації, що поширюють її. В свою чергу Європейський Союз застосував санкції проти «RT», зокрема «RT English», «RT UK», «RT Germany», «RT France», «RT Spanish», та «Спутник». Ці заходи стосуються лише Європейського Союзу, і відповідь на це російських уряд також заблокував Deutsche Welle та інші міжнародні засоби масової інформації.

Європейський Союз також запровадив прямі санкції проти російських осіб у засобах масової інформації, що стало відповіддю на вторгнення Росії в Україну. Це стосується таких ключових осіб як ведучий пропагандистської телепрограми «НТВ», Тиграна Кеосаяна; журналістки телеканалу «Россия-1» Ольги Скабеєвой; Романа Бабаяна, журналіста і ведучого програми «Своя правда» на «НТВ»; Євгена Прилепіна, журналіста та співголови партії «Справедливая Россия - Патриоты - За правду»; Антона Красовського, ведучого ток-шоу «Антонимы» на телеканалі «RT». Санкції передбачають заборону на в'їзд і заморожування активів, а також обмеження на надання коштів переліченим особам.

Заборони продовжували накладатися, незважаючи на побоювання щодо відплати за них, яка сталася, коли Росія безпосередньо заблокувала BBC, Deutsche Welle та Голос Америки. Така реакція підкреслює необхідність зважувати потенційні переваги та уповільнення поширення дезінформації за допомогою таких заборон з очевидними ризиками, які вони несуть. Зокрема, відповідне блокування засобів масової інформації в Росії ускладнює донесення до російських громадян достовірної інформації про війну, що і без того становить серйозну проблему.

Заборона російських засобів масової інформації також відкриває двері для звинувачень у порушенні свободи слова.

Отже, коли йдеться про поширення пропаганди в Європі основну загрозу становить антиєвропейська пропаганда Кремля. ЄС разом з державами членами постійно прагне до розроблення стратегій боротьби з пропагандистським контентом та його наслідками. Європейські уряди зосередились на санкціях та блокуваннях засобів масової інформації, а також ЄС запровадив прямі санкції проти російських осіб у засобах масової інформації, що стало відповіддю на вторгнення Росії в Україну.

3.2. Заходи міжнародних організацій з протидії російській дезінформації

Міжнародні організації та транскордонні ініціативи також докладають достатньо зусиль для боротьби з поширення російської дезінформації. Вони покладаються на вже існуючі структури, що були створені переважно після анексії Росією Кримського півострову у 2014 році, та на механізми забезпечення дотримання законодавства, які отримали більше фінансування та відновили інтерес до своєї діяльності з початком війни у лютому 2022 року.

Міжнародні організації паралельно з окремими країнами проводять заходи з перевірки фактів і розвінчання для протидії російській дезінформації. До прикладу, НАТО має власну інституційну колекцію спростованих російських наративів про свою роль під час ескалації конфлікту і підготовки Росії до вторгнення в Україну[46]. У січні 2015 року після анексії Криму оперативна група East StratCom від європейської служби з зовнішніх справ, створила EuvsDesinfo. Мета цього проекту полягає в прогнозуванні, вирішенні та реагуванні на поточні дезінформаційні кампанії Росії, що становлять вплив на Європейський Союз, його держави-члени та країни регіону загалом. З лютого 2022 року EuvsDesinfo відстежили понад 237 випадків дезінформації, пов'язаних з війною росії в Україні, понад 5500 випадків дезінформації про Україну загалом. Починаючи з 2015 по 2022

рік було зафіксовано понад 13 000 загальних прикладів прокремлівської дезінформації[47].

Також, Європейський Союз намагається створити платформи для обміну інформацією. Наприклад, Система швидкого оповіщення (Rapid Alert System – RAS) про дезінформацію дозволяє Європейській службі зовнішніх справ (ЄСЗС) обмінюватися повідомленнями про дезінформаційні кампанії, також, аналізами, тенденціями та звітами з іншими інституціями ЄС, державами-членами та міжнародними партнерами, включаючи НАТО та G7.

Система швидкого оповіщення має на меті підвищення обізнаності громадськості про дезінформацію та забезпечити кращу координацію заходів реагування. Однак, дана ініціатива зазнала критики через те, що нехватка довіри між країнами-членами призвела до низького рівня обміну інформацією та взаємодії. До того ж, Європейський Союз надав фінансування Європейській обсерваторії цифрових медіа, з метою об'єднати дослідників, фактчекерів, експертів з медіаграмотності та медіаорганізації. Це незалежна обсерваторія, яка сприяє тіснішій координації між організаціями, що займається перевіркою фактів, включає представників різних наукових спільнот, фахівців з медіаграмотності, журналістів та політиків.

G7 також створила подібну структуру через Механізм швидкого реагування G7 (The G7 Rapid Response Mechanism)[48]. Він був створений Канадою у 2018 році для кращого передбачення, розуміння та боротьби з дезінформцією. У березні 2022 року прем'єр міністр Канади Джастін Трюдо оголосив, що Механізм швидкого реагування впродовж 5 років отримає 13,4 мільйона доларів США для поглиблення координації між країнами G7 у реагуванні на загрози демократії. Це сталося після того як рік тому британський уряд запропонував посилити механізм саме у контексті російської «брехні та пропаганди або фейкових новин».

Центр передового досвіду НАТО зі стратегічних комунікацій надає широкий огляд дезінформаційних загроз для країн-членів та союзників НАТО. Його задачею є проведення досліджень та поширення передового досвіду, пов'язаного з темами

стратегічних комунікацій. Щороку Центр передового досвіду проводить конференцію щодо стратегічних комунікацій. Наприклад, у травні 2022 року основною темою заходу була протидія глобальній дезінформації та те, що війна Росії в Україні представляє для НАТО[49]. Такі дискусії є ключовими в забезпеченні того, щоб держави-демократії могли залишатися на передовій з боротьби з дезінформаційними кампаніями та пропагандою в країнах і членах Альянсу.

Міжнародні організації також займаються технічною експертизою з протидії російській дезінформації. Ще до повномасштабного вторгнення Росії, в період ескалації, коли Рада безпеки Росії визнала незалежність Донецької та Луганської областей, Європейський Союз оголосив про розгорнення своєї Кібернетичної групи швидкого реагування, щоб допомогти Україні боротися з подальшими російськими кібератаками. Експерти з різних європейських країн допомагають виявляти, розпзнавати та пом'якшувати кіберзагрози, що включають надання критичної інфраструктури та технічного обладнання[50].

НАТО також визнає загрозу поширення дезінформації та оголосила про свій намір збільшити обмін інформацією про російські кібератаки. Водночас приватні компанії допомогли зменшити поширення неправдивого та оманливого контенту і зміцнили кібербезпеку, надаючи можливість повідомляти про конкретний контент, а також взаємодіяти з офіційними особами з України, ЄС, НАТО та США з метою інформування про потенційні загрози. Така координація є дуже важливою з точки зору припинення поширення дезінформації, яка стає можливою завдяки кібератакам, що охоплюють автоматизовані інформаційні мережі, що спрямована на новинні веб-сайти, урядові портали та Інтернет-інфраструктуру.

Технічна допомога по цих питаннях також надається через Механізм швидкого реагування G7 Європейським Союзом та його партнерами. Такий транскордонний обмін дозволяє інституціям звертатись до зовнішніх партнерів, які страждають від російської дезінформації та її поширення. Окрім України, партнерами є країни, де свобода засобів масової інформації та загроза демократії загалом походять від Росії. Молдова, наприклад, отримала скоординовану

допомогу від країн-членів Європейського Союзу та партнерів для протидії російській дезінформації та зміцнення своєї кіберстійкості.

Ще одним інструментом боротьби з російською дезінформацією є Центр передового досвіду з питань гібридних загроз в Гельсінкі. Центр являє собою автономну, мережеву міжнародну організацію, яка протидіє гібридним загрозам. Центр працює на підтримку європейської безпеки, а також України, хоча Україна не є активним учасником, від початку війни Центр прагне зміцнити своє партнерство з Києвом, підтримуючи українські навчання з протидії дезінформації та проводячи аналіз її наслідків. Вже достатньо довгий час Центр займається дослідженням та аналізом російської інформаційної загрози, її тактики та наративи, маючи на меті розширення програм зі співробітництва з Україною.

Отже, з початку російсько-української війни міжнародна спільнота надає фінансову підтримку українським журналістам та медіа-організаціям, з метою розвитку та підтримки різноманітного та незалежного медіа-сектору. Для України це означає підтримку незалежного громадянського суспільства та медіа-організацій, діяльність яких була зруйнована, а також захист свободи слова та просування демократичних цінностей. Російська війна в Україні показала необхідність докладання більш систематичних зусиль для зміцнення медіа та інформаційних екосистем як в Україні та і в країнах ЄС. Так як боротьба з дезінформацією - це боротьба за правду, а вжиті заходи та отримані уроки в боротьбі з нею на прикладі України мають і надалі слугувати основою для докладання більших зусиль в зміцненні демократії.

ВИСНОВКИ

Згідно з сформульованими у вступі завданнями кваліфікаційного дослідження було зроблено наступні висновки:

1. Інформація та комунікація відіграють важливу роль у будь-якому конфлікті, а використання дезінформації та дезорієнтації у конфліктах може створити певні переваги для сторін конфлікту. Російська Федерація користується цими методами, здійснюючи як зовнішню, так і внутрішню політику з метою маніпулювання громадською думкою. Інформаційні операції відіграли значну роль в російській агресії проти України, зокрема при анексії Криму та війни на Сході України. Росія вбачає інформацію як джерело влади, що пояснює проведення інформаційних операцій, а «інформаційна перевага» є її важливим стратегічним аспектом. Російська стратегія пропонує протидіяти інформаційним загрозам шляхом поширення «правдивої» інформації серед громадян, а також сприянню розвитку власних місцевих платформ для поширення дезінформації та пропаганди.

2. З переобранням Путіна на посаду президента російський медіа-ландшафт зазнав значних змін, що негативно повпливав на свободу преси. Російські ЗМІ піддаються жорсткому контролю Кремля через державні компанії. У ході технологічного розвитку російські ЗМІ перейшли на нові комунікаційні платформи, що дозволяють їм залучати аудиторію зі всього світу та активно поширювати дезінформацію. До 2014 року українці також були невід'ємною частиною аудиторії російських соціальних мереж, серед яких популярними були «Вконтакте», та «Однокласники». Російський уряд розуміє небезпеку вільного середовища інформаційного обміну, тому прагне здійснювати максимальний контроль над своїм інформаційним простором.

3. Події за часів анексії Криму є яскравим прикладом взаємодії інформаційних операцій та кінетичної активності. Російські ЗМІ цілеспрямовано здійснювали контроль над інформаційними потоками, з метою представити російську армію не як окупаційні війська, а доброзичливих миротворців. Російські окупанти активно

здійснювали атаки на українську комунікаційну інфраструктуру, що значно ускладнювало для українського уряду розуміння ситуації та урегулювання проблеми. З метою отримання інформаційної переваги над супротивником, росіяни створюють різноманітні інформаційні канали та веб-сайти для поширення фото та відео матеріалу. Що містить дезінформацію та пропаганду.

4. Метою російської пропаганди є введення українців у стан паніки, перетворення населення на налякану та дезорієнтовану масу, щоб люди почали думати про втечу або капітуляцію, витрачали час на поширення неправдивих повідомлень. Найбільше поширення неправдивої інформації спостерігається на таких платформах як Facebook, Telegram, TikTok, YouTube та Instagram, так як найлегшим та найпривабливішим типом інформації для користувачів є аудіовізуальна інформація. В більшості випадків російські фейки стосуються українських військових та переселенців з територій на який ведуться активні бойові дії.

5. Російські інформаційні кампанії активно працюють як в самій Росії, так і європейських країнах. В залежності від країни Кремль використовує різні маніпуляційні прийоми, щоб налаштувати європейців проти України та українців. Головною метою Росії в її дезінформаційних кампаніях є дискредитація українського уряду, бажання підірвати різного роду підтримку ЄС до України та примусити Україну до мирних перемовин на вигідних умовах для Російської Федерації.

6. Коли йдеться про поширення пропаганди в Європі основну загрозу становить антиєвропейська пропаганда Кремля. ЄС разом з державами членами постійно прагне до розроблення стратегій боротьби з пропагандистським контентом та його наслідками. Європейські уряди зосередились на санкціях та блокуваннях засобів масової інформації, а також ЄС запровадив прямі санкції проти російських осіб у засобах масової інформації, що стало відповіддю на вторгнення Росії в Україну.

7. З початку російсько-української війни міжнародна спільнота надає фінансову підтримку українським журналістам та медіа-організаціям, з метою розвитку та підтримки різноманітного та незалежного медіа-сектору. Для України це означає підтримку незалежного громадянського суспільства та медіа-організацій, діяльність яких була зруйнована, а також захист свободи слова та просування демократичних цінностей. Російська війна в Україні показала необхідність докладання більш систематичних зусиль для зміцнення медіа та інформаційних екосистем як в Україні та і в країнах ЄС. Так як боротьба з дезінформацією - це боротьба за правду, а вжиті заходи та отримані уроки в боротьбі з нею на прикладі України мають і надалі слугувати основою для докладання більших зусиль в зміцненні демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сунь Цзи. Мистецтво війни. Китай, VI ст. до н. е. - 37ст.
2. D. Glantz. *Surprise and maskirovka in contemporary war*. 1988 // Accessed April 16, 2023 from <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA216491.pdf>
3. P. Kenez. *The Birth of the Propaganda State Soviet Methods of Mass Mobilization*. 1917-1929. 1985 // Accessed April 16, 2023 from <https://www.cambridge.org/core/books/birth-of-the-propaganda-state/D15C60737417FC9508F48918219A971D>
4. A. Racz. *Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*. 2015 // Accessed April 24, 2023 from <https://www.fia.fi/wp-content/uploads/2017/01/fiareport43.pdf>
5. Совет безопасности Российской Федерации. Стратегия безопасности Российской Федерации до 2020 года. - 2009 р.
6. Совет безопасности Российской Федерации. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации. - 2009 р.
7. Министерство обороны Российской Федерации. Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве. - 2011 р.
8. Совет безопасности Российской Федерации. Основы государственной политики Российской Федерации в области международной информационной безопасности на период до 2020 года. - 2013 р.
9. Совет безопасности Российской Федерации. Концепция стратегии кибербезопасности Российской Федерации. - 2014 р.
10. В. Путин. Лингвистическая война Путина против Украины. Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=Ur1Iey7Qd3E> (Дата звернення: 17.06.2023)

11. Панарин И.Н. Информационная война, PR и мировая политика: учебное пособие для вузов. . – 3-е изд. испр. и доп. – М.: Горячая линия – Телеком, 2018. – 370 с.
12. Freedom House. Freedom of the press 2014. 2014 // Accessed May 19, 2023 from https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTP_2014.pdf
13. Киселёв Д. Дмитрий Киселёв представил международный проект «Спутник». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WR6qEi8I-IE> (Дата звернения: 19.05.2023)
14. ТАСС. ФМС: более 336 тыс. граждан Украины получили в РФ статус беженца или временное убежище. URL: <https://tass.ru/obschestvo/2034000> (Дата звернения: 19.05.2023)
15. Jaiter. *Exercising Power in Social Media*. 2013 // Retrieved May 6, 2023 from https://www.academia.edu/24891679/Exercising_Power_in_Social_Media
16. Delfi.en Latvia overrun by Kremlin-financed internet trolls // Accessed May 20, 2023 from <https://www.delfi.lt/en/politics/latvia-overrun-by-kremlin-financed-internet-trolls-66577080>
17. Леонов. А. Солдаты будущего: чем вооружены «вежливые люди» в Крыму URL: <http://m.forbes.ru/article.php?id=251676> (Дата звернения: 11.05.2023)
18. Шойгу С. Шойгу о российских войсках в Крыму: "провокация" и "чушь". URL:https://www.bbc.com/ukrainian/rolling_news_russian2014/03/140305_ru_n_shoygu_russian_troops (Дата звернения: 11.05.2023)
19. P. Paganini. *Crimea – The Russian Cyber Strategy to Hit Ukraine*. 2014 // Accessed May 20, 2023 from <http://resources.infosecinstitute.com/crimearussian-cyber-strategy-hit-ukraine/>.
20. Gizmodo. The Fog of (Information) War Looms Large Over the Ukraine Crisis // Accessed May 21, 2023 from <https://gizmodo.com/the-fog-of-information-war-looms-large-over-the-ukrai-1848534512>

21. Почепцов Г.Г. Сучасні інформаційні війни. Вид. 3-тє, доповн. та переробл. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016.
22. J. White. *Dismiss, Distort, Distract, Dismay: Continuity and Change in Russian Disinformation*. 2016 // Accessed May 26, 2023 from https://www.academia.edu/25914440/Dismiss_Distort_Distract_Dismay_Continuity_and_Change_in_Russian_Disinformation
23. О. Зозуля. Фейк як інструмент інформаційно війни. URL: <https://ibc-legal.com/ua/post/fake-as-an-information-warfare-tool> (Дата звернення: 13.05.2023)
24. Головне in UA. "Распятый мальчик в трусиках - 2". РФ запустила фейк о гибели ребенка на Донбассе. URL: <https://glavnoe.in.ua/news/n357055638-raspjatyj-malchik-v-trusikah-2-rf-zapustila-fejk-o-gibeli-rebenka-> (Дата звернення: 24.05.2023)
25. Укрінформ. У МОЗ спростували російські фейки про нестачу в українських лікарнях крові. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3645915-u-moz-sprostovali-rosijski-fejki-pro-nestacu-v-ukrainskih-likarnah-krovi.html> (Дата звернення: 24.05.2023)
26. Уніан. Ні кроку без військкомату. URL: <https://www.unian.ua/war/ni-kroku-bez-viyskkomatu-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11886042.html> (Дата звернення: 22.05.2023)
27. Центр стратегічних комунікацій. Від брехні та мови ненависті до насильства. Як російська пропаганда атакує українських біженців. URL: <https://spravdi.gov.ua/vid-brehni-ta-movy-nenavysti-do-nasylstva-yak-rosijska-propaganda-atakuye-ukrayinskyh-bizhencziv/> (Дата звернення: 20.05.2023)
28. ISD. Negative narratives about Ukrainian refugees // Accessed May 23, 2023 from https://www.isdglobal.org/digital_dispatches/a-false-picture-for-many-audiences-how-russian-language-pro-kremlin-telegram-channels-spread-propaganda-and-disinformation-about-refugees-from-ukraine

29. Русській фейк, іді на***! Україна з вертольота «підпалює поля пшениці», 50% біженців «хочуть залишитися» в Польщі — фейки за 13 липня. URL: <https://radiopublic.com/-6pmm3D/s1!533f3> (Дата звернення: 22.05.2023)

30. Укрінформ. МОЗ спростовує фейки Росії про холеру в Маріуполі та Азовському морі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2502691-moz-sprostovue-fejki-rosii-pro-holeru-v-mariupoli-ta-azovskomu-mori.html> (Дата звернення: 20.05.2023)

31. Вокс Україна. ФЕЙК: Володимир Зеленський втік із України після вторгнення Росії. URL: <https://voxukraine.org/fejk-volodymyr-zelenskyj-vtik-iz-ukrayiny-pislya-vtorgnennya-rosiyi> (Дата звернення: 17.05.2023)

32. Vox Ukraine. Propaganda Diary 2022-2023: VoxCheck presents the database of Russian propaganda in the European mass media. // Accessed May 17, 2023 from <https://voxukraine.org/en/propaganda-diary-2022-2023-voxcheck-presents-the-database-of-russian-propaganda-in-the-european-mass-media>

33. Посольство України в Республіці Кіпр. Міфи російської пропаганди щодо Криму. URL: <https://cyprus.mfa.gov.ua/news/3187-mifi-rosijsykoji-propagandi-shhodo-krimu> (Дата звернення: 27.05.2023)

34. LB.ua. Хроніки зернового шантажу, або Як Росія використовує зернову угоду, щоб зняти санкції. URL: https://lb.ua/news/2023/03/21/549508_hroniki_zernovogo_shantazhu_abo_yak.html (Дата звернення: 21.05.2023)

35. Notes from Poland. Russia using disinformation to stir hostility between Ukrainians and Poles, warn security services. // Accessed May 12, 2023 from <https://notesfrompoland.com/2022/05/31/russia-using-disinformation-to-stir-hostility-between-ukrainians-and-oles-warn-security-services/>

36. Наші гроші Львів. Російські ЗМІ поширюють дезінформацію про вбивство поляка українськими біженцями. URL: <https://ngl.media/2022/05/13/rosijski-zmi>

poshyryuyut-dezinformatsiyu-pro-vbyvstvo-polyaka-ukrayinskymy-bizhentsyamy/ (Дата звернення: 24.05.2023)

37. Kafkadesk. Hungary: 3% of Fidesz voters hold Russia responsible for war in Ukraine. // Accessed May 12, 2023 from <https://kafkadesk.org/2022/08/23/hungary-3-of-fidesz-voters-hold-russia-responsible-for-war-in-ukraine/>

38. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки України. Як змінювалися наративи кремлівської пропаганди у Європі та про що вона розповідає тепер?URL:<https://spravdi.gov.ua/yak-zminyuvalysya-naratyvy-kremlivskoypropagandy-u-uevropi-ta-pro-shho-vona-rozpovidaye-teper> (Дата звернення: 26.05.2023)

39. Gov.pl. Russian propaganda in Italian media. // Accessed May 8, 2023 from <https://www.gov.pl/web/special-services/russian-propaganda-in-italian-media>

40. Euronews. Fact check: Were Ukrainian refugees invited to stay at former Nazi camp? // Accessed May 2, 2023 from <https://www.euronews.com/my-europe/2022/07/18/false-claims-that-ukrainian-refugees-were-invited-to-stay-at-former-nazi-camp>

41. Alex P. Schmid, Janny de Graaf. *Violence as Communication. Insurgent Terrorism and the Western News Media. 1983* // Accessed May 6, 2023 from <https://www.jstor.org/stable/40724955>

42. Edgar H. Henderson. *Toward a Definition of Propaganda. 1941* // Accessed May 1, 2023 from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00224545.1943.9921701>

43. Council of Europe. Dealing with propaganda, misinformation and fake news. // Accessed May 7, 2023 from <https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/dealing-with-propaganda-misinformation-and-fake-news>

44. European Parliament. Foreign interference in all democratic processes in the European Union. // Accessed May 11, 2023 from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0064_EN.pdf

45. InfoCuria. Judgment of the General Court. // Accessed May 28, 2023 from <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=622BB4603B122C174D5>

BBFB50BE0A473text=&docid=263501&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=494503

46. NATO. NATO-Russia. Setting the record straight. // Accessed May 28, 2023 from <https://www.nato.int/cps/en/natohq/115204.htm>

47. Eu vs Disinfo. Disinfo database. // Accessed May 27, 2023 from <https://euvs-disinfo.eu/disinformation-cases/>

48. Government of Canada. G7 Rapid Response Mechanism. // Accessed May 27, 2023 from <https://www.canada.ca/en/democratic-institutions/news/2019/01/g7-rapid-response-mechanism.html>

49. NATO. Strategic Communications Centre of Excellence. #RigaStratCom Dialogue 2022 is set to take place on 25-26 May. // Accessed May 25, 2023 from <https://stratcomcoe.org/news/rigastratcom-dialogue-2022-is-set-to-take-place-on-25-26-may/147>

50. European Council on Foreign Relations. The virtual front line: How EU tech power can help Ukraine. // Accessed May 24, 2023 from <https://ecfr.eu/article/the-virtual-front-line-how-eu-tech-power-can-help-ukraine/>